

ARAP ŞİİRİNDE AYET İKTİBASI

Abdussamed YEŞİLDAĞ*

Öz: Bu çalışmada, Arap şiirinde ayetlerin iktibasını ele alınmış ve incelenmiştir.

Edebiyatın beslendiği pek çok kaynak vardır. Arap hatta Müslüman coğrafyanın edebiyatının beslendiği en önemli kaynaklar “*âyetler* ve *hadisler*”dir. İslâm’ın ilk yıllarından beri bunlar edebiyatın her sahasında iktibas edilmektedir. Arap edebiyatında başlayan iktibas, İslamiyet’i kabul eden toplumların edebiyatında da görülmeye başlanmıştır.

İslâmiyet’i kabul eden tüm toplumların hayatlarının hemen hemen her safhasında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Eski kültürün inanç ve itikatları bir kenara bırakmışlar, bunların yerlerini İslâmî kültürün ürünleri ile doldürmüşlardır. Dolayısıyla toplumların aynası mesabesinde olan edebiyat da bu durumdan oldukça etkilenmiştir.

İnancın sanata işlenmesiyle Kuran, bir hazine ve ilham kaynağı olmuştur.

Sözü daha etkili kılmak, ifadeye canlılık katmak, sözü pekiştirmek veya şiiri “kelamın en güzeli” ile süslemek anlamında ayetleri iktibas ortak nokta olmuştur. İktibas, ayetin tamamı, yarısı veya ayete ima şeklinde kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kuran, hadis, iktibas, tazmin, Arap Edebiyatı, Arap Şiiri, Metinlerarasılık.

QUOTES FROM THE VERSES IN THE QURAN IN THE ARABIC POETRY

Abstract: This study deals with the quotes from the Quran in the Arabic Poetry.

Literature feeds on many resources. Verses and Hadiths are among the most important resources which nourish Arabic and Muslim world. They have been quoted in every field of literature since the early days of Islam.

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arapça Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı (samed26@hotmail.com).

All communities, having joined the Islamic world, followed Arabs in getting quotes from Quran and Hadiths.

Significant changes occurred in almost every aspect of life in all societies that converted to Islam. They left behind everything from the past and old convictions and filled everywhere with the products of Islamic culture. The literature was also influenced as the mirror of the societies.

The Quran has been a treasure and source of inspiration with the carving of faith in the fine arts.

Quoting is the common way to make more effective expressions, to add vitality to the words, and to beautify the poetry with the most beautiful verses from Quran, sometimes with the whole verse, sometimes with the half, or by just implying.

Keywords: Quran, hadith, quotes, compensation, Arabic Literature, Arabic Poetry, intertextuality.

Giriş

Her medeniyetin duygusal planda sözcülüğünü yapan edebiyatı vardır. Edebiyatın da din, tarih, tarihi olaylar ve kişiler, efsaneler, günlük olaylar ve çeşitli bilim dalları vb. beslendiği pek çok kaynak vardır ve edebi eserlerin birbirinden etkilenmesi ve izler taşıması normaldir. Bu izler kendisini ya açık açık gösterir ya da üstü örtülü biçimde kendini hissettirir¹. Okuyucunun, bu izleri anlayabilmesi ve hissedebilmesi için kültür birikimine sahip olması gerekir. İslam medeniyeti edebiyatını besleyen kaynakların ve taşıdığı izlerin en önemlileri; Kur'an ve hadislerdir. Kur'an, hükümleri ve kıssalarıyla edebî eserlerin ana kaynağı olmuştur. İslâm'ın ilk yıllarından günümüze edebiyatın pek çok alanında da iktibas edilmektedir. Edebiyatçılar, özellikle de şairler ayetleri lafzî iktibas veya telmih yoluyla kullanmışlardır. Kur'an'ın lafzına ve manasına vakıf oldukları görülen bu şairler, Kur'an'dan aldıkları ayet veya kelimeleri, şiirde vermeyi amaçladıkları mesaj ve duyguları aruz ile birleştirip ifade etmeye çalışmışlardır. Bunlara ek olarak kelimelerin imla ve mana ahengi, ifadeyi kolaylaştırdığı için de ayet iktibasları yapılmış olabilir. Bu iktibaslar hem Arap hem de diğer ülkelerin İslâmî edebiyatında genelde Arapça olsa da ayetlerin tercümelemleri de şiirde kullanılmıştır. Bu konuda örnek olarak Türk

¹ Muncid Mustafa, Enes Husâm en-Na'îmî, "el-İktibâs ve't-Tanâs mine'l-Kur'âni'l-Kerîm Ledâ Şu'arâ'i Mecelleti'l-'Edebi'l-İslâmî", *International Journal of Semat*, sa.1, no. 2, Mayıs 2013, s. 256, 259.

edebiyatında Ayet iktibaslarına bakmak yerinde olacaktır. Ahmet Sûzî, Zâriyât suresinin 56.² ayetini şöyle tercüme ederek kullanmıştır:

*“Hâl diliyle cümlesi der teslîm-i fermandayız
Hep seninçün halk olunduk derdine dermandayız”³*

Girdiği her toplumda fikrî, edebî ve sosyal hayatın hemen hemen her safhasında önemli değişimler meydana getiren İslamiyet’in bu toplumlar için bir dönüm noktası olmasıyla insanlar eski kültürün inanç ve itikatlarını bir kenara bırakmışlar, bunların yerlerini İslâmî kültürün ürünleri ile doldürmüşlerdir. Dolayısıyla toplumların aynası mesabesinde olan edebiyatın da bu durumdan oldukça etkilenmesiyle ayet ve hadisler manzûm ve mansûr eserlerde kullanılmaya başlanmıştır.

İslâm’ın ilk dönemlerinden beri iktibas bilinmektedir. İlk ayet iktibası yapan kişi de Hz. Peygamberdir. Resûl-i Ekrem dualarında, hutbelerinde Kur’an’dan iktibaslar yapmıştır. Bunu yapmasında muhakkak ki çeşitli gayeler vardır. En önemli gayenin de Kur’an’ın bize ne ifade ettiğini, hayatımızdaki yerini açıklamak ve ayrıca konuştuklarının kendi dilek ve temennileri değil tamamen vahyin dili olduğunu göstermek istemesidir. Kütübü sitte de doksan kadar hadiste ayet iktibasları göze çarpmaktadır⁴. Hz. Peygamberin yapmış olduğu ayet iktibasları da sünnet olmuş, Özellikle Abdullah b. Mes‘ûd (34/654), Hz. Âişe (58/678), Ebû Hureyre (78/697) ve Enes b. Mâlik (93/712) gibi hadis râvileri başta olmak üzere onu her zaman örnek alan Sahabe-i Kiram da muhataplarını ikna etmek, doğru söylediklerine inandırmak ve ya naklettikleri hadisin, âyetin tefsiri olduğunu belirtmek için konuşmalarında âyet iktibasları yapmıştır⁵.

Hz. Peygamberin ayet iktibasları dört halife ile devam etmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Hz. Ali savaşta yaptıkları yararlılıklarından dolayı Hemedanlıları övdüğü şiirinin bir beytinde onların cennete giresi olduklarını şu ifadelerle dile getirmiştir⁶.

² (وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ) (Cinleri ve insanları bana kulluk etsinler diye yarattım), ez-Zâriyât (51): 56.

³ Keleş, Reyhan, (2012), “Sûzî Divânında Ayet-Hadis Kullanımı”, *Sivahlı Sûfî Şâir Ahmed Sûzî ve Dönemi*, Editör. Alim Yıldız, Sivas, Buruciye Yayınları, s.165.

⁴ Tok, Fatih, “Peygamberimizin Kurandan İktibasları”, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s. 101.

⁵ Tok, a.g.e., s. 95.

⁶ Ali b. Ebî Tâlib, *Dîvân*, Thk. ‘Abdulazîz el-Kerem, 1409/1988, s. 173.

فلو كنت بواباً على باب جنة لقلت لهمدان: ادخلوا بسلام⁷

“Bi kapıcı olsam cennetin kapılarında

“Güvenle girin!” derdim Hemedanlılara”

Asr-ı saâdette başlayan ayet iktibası, edebiyat alanına da kaymış edebiyatçılar tarafından sözü tezyin ve manayı teyit etme amacıyla kullanılmaya başlanmıştır⁸. Bu da Kur’ân’ın hayatımızdaki yerini, düşünce ve duygularımızın Kur’ân karşısındaki durumunun bir nişânesidir.

Kur’an’la süslenmeyen hitabelere *güdüik*, *hayırsız* anlamına gelen “el-betrâ” denilmiş ve bunlara iyimser bir bakışla bakılmamıştır. İmrân b. Hittân hutbe îrâd ettiğinde kendisi için “eğer hutbesinde Kur’an’dan bir parça bulunsaydı bu genç, Arapların en büyük hatibi olurdu” denildiğini belirtilmiştir⁹. Tüm edebî eserlerde kullanılan gelen *İktibâs*’ın, manzum eserlerde kullanılması zamanla edebi sanatlardan kabul edilmiştir.

İktibasın Tanımı ve Örnek Şiirler

Sözlükte “ateşten köz almak; birinden bilgi almak; birinden herhangi bir şey almak¹⁰” anlamlarına gelen iktibas, edebiyat sahasındaki ıstılâhî anlamıyla “Kur’an ve hadisten alınmış bir ibare ile sözü süslemek ve manayı kuvvetlendiren¹¹, ifadeye canlılık kazandıran ilm-i Bedi’î’in kapsamındaki edebî

⁷ (ادخلوها بسلام آمين) (Selamette, Güven içinde oraya girin), el-Hicr (15): 46.

⁸ İbn Hicce el-Hamevî, Ebû'l-Mehasin Takrîyyuddîn Ebû Bekr b. Ali (837/1433), **Hizânetu'l-Edeb ve Ğâyetu'l-Ereb**, 2 c., Thk. 'İsâm Şe'iytu, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 1407/1987, C. II, s. 457.

⁹ el-Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb Kinanî Leysî (255/869), **el-Beyân ve't-Tebyîn**, 4 c., Nşr. Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn, Kahire, Mektebetu'l-Hâncî, 1998, C. II, s. 6; Ahmed Matlûb, **Mu'cemul-Mustalahâtî'l-Belâğîyye ve Tatavvuruhâ**, 3 c., Matba'atu'l-Mecma'i'l-İlmi'l-İrâkî, 1403/1983, C. I, s. 270.

¹⁰ el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad (393/1006), **es-Sihâh**, 5 c., Thk. Ahmed Abdulğaffâr 'Attâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1979, C. III, s. 960; Ragıb el-İsfehânî, Ebû'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed b. Mufaddal (502/1108), **el-Mufredat fi Garibi'l-Kur'ân**, 2 c., Muhammed Seyyid Kîlânî, Matba'atu Mustafa el-Bânî, Kahire, 1961, C. II, s. 505; İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mukerrem b. Ali el-Ensârî (711/1311), **Lisânu'l-Arab**, 15 c., Beyrut, Dâru Sâdır, 1994, C. VI, 167; Ebû'l-Bekâ, Eyyub b. Musa el-Hüseynî el-Kefevî (1094/1684), **el-Kulliyât**, Thk. Adnân Dervîş, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1419/1998, s. 156.

¹¹ er-Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin (606/1209), **Nihâyetu'l-İcâz fi Dirâyeti'l-İcâz**, thk. Nasrullah Hacımüftüoğlu, Dâru Sadr, Beyrut, 2004, s. 173; et-Teftâzânî, Sa'duddin Mes'ûd b. Ömer b. Abdillâh (792/1390), **Muhtasarü'l-Me'ânî**, 2 c., el-Mektebetu'l-Buşrâ, Karaçi, 2010, C. I, s. 323; en-Nuveyrî, Şehabuddin Ahmed b. Abdulvehhab b. Muhammed (733/1333), **Nihâyetu'l-Ereb fi Funûni'l-Edeb**, 33 c., Tah: Mufid Kumayha, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004, C. VII, s. 105-106, 150; el-Curcânî, Ebû'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali (816/1413), **et-Ta'rîfât**, Beyrut,

bir sanat”tır¹². İsmail Ankaravî de iktibası, belagat ve fesahat bahçesindeki, bahçıvanın başka bir meyve ağacından güzel bir dal keserek aşılama yaptığı lezzetli meyveler vermeye elverişli bir ağaca benzetmiş ve iktibasla zenginleşmiş beyitlerin de zihinlerde güzel intibalar bıraktığını dile getirmiştir¹³.

Cemaluddîn b. Nubâte (768), yenilgi ve hüsrân halindeyken fetih ayetini iktibas edip umutsuzluğa düşülmemesi gerektiğini zihinlere nakşetmek istemiştir¹⁴.

و كنت مخذولاً فقال الهنا: نصر من الله وفتح قريب¹⁵

“Bitmiştim ve rabbimiz dedi ki:

(sana) Allah’dan bir yardım ve yakın bir fetih vardır”

En eski ve ilk edebî kaynaklarda tazmîn’in kapsamı içinde değerlendirilen iktibas¹⁶ ilk olarak er-Râzî’nin *Nihâtu’l-Îcâz*¹⁷ adlı eserinde müstakil bir başlık altında edebi sanat olarak ele alınmış ve tazmîn kelimesi de “*başka bir şairin şürinden alıntı yapmak*¹⁸” anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Şiirde ayetlerin kullanılmasının iktibas olduğunda ittifak bulunduğu halde hadis iktibaslarını

Mektebetu Lübnân, 1985, s. 33-34; es-Suyûtî, Ebu’l-Fadl Celaluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), *el-İtkân fî ‘Ulumi’l-Kur’ân*, 7 c., Thk. Merkezu’d-Dirâsâti’l-Kur’âniyye, Tsz., C. I, s. 719; Ebu’l-Bekâ (1094/1684), *a.g.e.*, s. 156; el-Kazvîni, Ebu’l-Me’âlî Celaluddin el-Hatîb Muhammed (739/1338), *el-İdâh fî ‘Ulumi’l-Belâğa*, Nşr. İbrahim Şemsuddîn, Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2003, s. 312-313; Tahîru’l-Mevlevî, *Edebiyat Lugati*, Nşr. Kemal Edip Kürkçüoğlu, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1973, s. 61; Ahmed, Matlûb, *a.g.e.*, C. I, s. 271.

¹² Ya’kûb, Emil Bedî’, Mîşâl ‘Âsî, *el-Mu‘cemu’l-Mufassal fî’l-luğa ve’l-Edeb*, 2 c., Beyrut, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 1987, C. I, s. 193.

¹³ İsmail Ankaravî, *Miftâhu’l-Belâğa ve Misbâhu’l-Fesâha*, İstanbul, Tasvîr-i Efkar Matbaası, 1286, s. 146.

¹⁴ Ahmed Muhammed ‘Atâ, et-Tanâsu’l-Kur’âni fî Şi’ri Cemaliddin b. Nubâte el-Mısri, s. 6, (Çevirimiçi) <http://faculty.ksu.edu.sa/Dr.atta/DocLib/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B9%D9%85%D8%A7%D9%84%20%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%84%D9%85%D9%8A%D8%A9%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%A8%D8%AD%D8%A7%D8%AB/%D8%A7%D9%84%D8%AA%D9%86%D8%A7%D8%B5%20%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B1%D8%A2%D9%86%D9%8A%20%D9%81%D9%8A%20%D8%B4%D8%B9%D8%B1%20%D8%AC%D9%85%D8%A7%D9%84%20%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86%20%D8%A8%D9%86%20%D9%86%D8%A8%D8%A7%D8%AA%D8%A9%20%D9%86%D9%87%D8%A7%D8%A6%D9%8A.doc> 02 Eylül 2014

¹⁵ (..نصر من الله وفتح قريب..), es-Saff (61): 13.

¹⁶ İbn Hicce el-Hamevî (837/1433), *Hizânetu’l-Edeb ve Ğâyetu’l-Ereb*, C. II, s. 455; en-Nuveyri (733/1333), *a.g.e.*, C. VII, s. 105, 106; Hanaa Muhammed Harâmî, “Eseru’l-Kur’âni’l-Kerîm ve’l-Hadisî’ş-Şerîf fî Nesri Ebî’l-‘Alâ’ el-Ma’arrî”, *Doktora Tezi*, Halep, Halep Üniversitesi Edebiyat ve Beşerî İlimler Fakültesi Arap Dili Bölümü, 2010, s. 196.

¹⁷ er-Râzî (606), *a.g.e.*, s. 173.

¹⁸ et-Teftâzânî (792/1390), *a.g.e.*, C. I, s. 325; el-Kazvîni (739/1338), *a.g.e.*, s. 316; Ya’kûb, *a.g.e.*, s. 326; Ahmed, Matlûb, *a.g.e.*, C. I, s. 271.

tazmin kapsamı içinde görenler de vardır¹⁹. Bazı âlimler, iktibasın kapsamını genişleterek bütün ilim dallarından yapılan nakillerin iktibas olduğunu söylemişlerdir. Bu konuda ‘İmâd Yûnus Lâfi, “*el-İktibâs ve’t-Tazmîn fi’l-Luğa ve’l-‘Îmârât*” adlı makalesinde mimari tarzlardaki benzerlikleri de iktibas olarak değerlendirmiştir²⁰. Ayrıca nahiv, fıkıh, aruz, mantık ve diğer ilimlerdeki alıntıları da iktibas dâhilinde değerlendirildiğini belirtmiştir²¹.

Sözlüklerde âyetlerden, hadislerden ve edebî eserlerden örnek (şevâhid) verme de (istişhâd) bir nevi iktibastır. Ayrıca örnek metinlerin çoğunda sanatkârlar, önce kendi fikirlerini söyleyip daha sonra buna uygun ibareyi zikrederek iktibas yapmayı tercih etmişlerdir²².

İktibasta aranan şart, ayet ve hadise işaret eden “قال/ يقول الله تعالى = *Allah dedi/diyor ki*” veya “قال/ يقول رسول الله = *Peygamber dedi/diyor ki*” gibi bir kelimenin kullanılmamasıdır. Şayet bunlara bir işaret olursa bu durumda iktibas söz konusu değildir²³.

Edebiyat alanında sanatsal değere sahip olan iktibasın fikhî hükmü konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Şafî mezhebinde iktibasa cevaz verilirken, Maliki mezhebinde iktibasın haramlığı yönünde fetva verilmiştir. Verilen icaz nesir için geçerli iken şiir için kerih görülmüştür²⁴. İktibas, cevaz verilme durumuna göre Makbul, Mubah ve üç gruba ayrılmıştır. Hutbe, vaaz, na't ve benzerlerindeki iktibaslar makbul; gazel, risale ve kıssalardaki iktibaslar mubah sayılmıştır. Allah'ın zâtına nisbet ettiği ifadeleri insana uyarlayarak iktibasta bulunan, şeriata muhalif şiirlerde ve müstehcen nazımlar içinde Kur'an'dan iktibaslar yapmak hoş karşılanmamış²⁵ ve böylesi iktibaslar müstehcen iktibas başlığı altında değerlendirilmiştir.

¹⁹ Hanaa Muhammed Harâmî, **a.g.e.**, s. 196.

²⁰ ‘İmâd Yûnus Lâfi, “*el-İktibâs ve’t-Tazmîn fi’l-Luğa ve’l-‘Îmârât*”, (Çevirimiçi) <http://www.uotechnology.edu.iq/dep-architecture/IraqiArchMagazine/issues16-17-18/Excerptin%20and%20inclusion%20in%20language%20and%20architecture.pdf>, 10 Eylül 2014

²¹ el-Murşîdî, Abdurrahman b. İsa (1037/1627), **ed-Durru'l-Hisân Şerhu 'Ukûdi'l-Cumân fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân**, Matba'atu Mustafa el-Bânî, 2 c., Kahire, 1374/1954, C. II. s. 211; Ebu'l-Bekâ (1094/1684), **a.g.e.**, s. 156; ‘İmâd Yûnus Lâfi, **a.g.m.**, s. 7-21.

²² Tok, **a.g.e.**, s. 13.

²³ et-Teftâzânî (792/1390), **a.g.e.**, C. I, s. 323; es-Suyûtî (911/1505), **a.g.e.**, C. I, s. 719; Ebu'l-Bekâ (1094/1684), **a.g.e.**, s. 156; Recâizâde, Mahmud Ekrem, **Ta'lim-i Edebiyât**, İstanbul, Mihrân Matbaası, 1299, s. 332.

²⁴ es-Suyûtî (911/1505), **a.g.e.**, C. I, s. 719; Hanaa Muhammed Harâmî, **a.g.e.**, s. 196.

²⁵ İbn Hicce el-Hamevî (837/1433), **Hizânetu'l-Edeb ve Çâyetu'l-Ereb**, C. II, s. 455; es-Suyûtî (911/1505), **a.g.e.**, C. I, s. 720; Ebu'l-Bekâ (1094), **a.g.e.**, s. 156; *Mevsû'atu'l-Fikhiyye*, Komisyon, 45 c., el-Kuveyt, 1404/1983, C. VI, s. 17; Ahmed, **Matlûb**, **a.g.e.**, C. I, s. 273.

Eski kaynaklarda hoş karşılanmayan iktibas için aşağıdaki beyitler örnek olarak gösterilmektedir.

وأوحى إلى عشاقه طرفه هيهات هيهات لما تُوعَدُونَ²⁶

“Tarafındaki âşıklara vahyetti
Size vadedilen ne kadar da uzak”

İbn Hicce el-Hamevî, İbnu'n-Nebîh'in Abdurrahim b. Ali'yi övdüğü şu mehdini hoş karşılanmayacak olan iktibasa örnek göstermektedir²⁷. Şair, burada, el-Müzzemmil suresinde Allah'ı övme ile ilgili olan ayetleri insanı övmeye kullanmıştır.

قمت ليل الصدود إلا قليلاً²⁸ ثم رتلت ذكركم ترتيلاً²⁹
ووصلت السهاد أقبح وصل وهجرت الرقاد هجراً جميلاً³⁰
مسمعي كل عن سماع عذول حين ألقى عليه قولاً ثقيلاً³¹
وفؤادي قد كان بين ضلوعي أخذته الأحباب أحنذاً وبياً³²
ماس عجباً كأنه ما رأى غصنا طليحاً ولا كثيباً مهياً³³
وحى عن محبه كاس ثغر كان منه مزاجها زنجبياً³⁴
بان عني فصحتُ في أثر العيس ارحموني ومهلهم قليلاً³⁵
أنا عبد للفاضل بن علي قد تبلت بالثنا تبتياً³⁶
لا تسميه وعد بغير نوال إنه كان وعده مفعولاً³⁷

²⁶ (Size vadedilen ne kadar da uzak) , el-Mu'minûn (23): 36.

²⁷ İbnu'n-Nebîh, Ali b. Muhammed b. El-Hasen b. Yûsuf abu'l-Hasen Kemaluddîn (619/1222), *Divân*, Kahire, 1313, s. 68; İbn Hicce el-Hamevî (837/1433), *Hizânetu'l-Edeb ve Gâyetu'l-Ereb*, C. II, s. 455.

²⁸ (فَمُ اللَّيْلِ إِذْ قِيلَ) (gece bir müddet kalk), el-Müzzemmil (73): 2.

²⁹ (...وَرَتَّلَ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً) (ağır ağır dikkatlice kuran oku), el-Müzzemmil (73): 4.

³⁰ (وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا) (Müşriklerin söylediklerine sabret, onlarla karşı karşıya gelmekten uygun bir şekilde uzak kal), el-Müzzemmil (73): 10.

³¹ (إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا) (biz sana, taşınması ağır bir söz vahyedeceğiz), el-Müzzemmil (73): 5.

³² (...فَأَخَذْنَاهُ أُخْذًا وَّبِيًّا) (... biz de onu ağır bir şekilde tutup cezalandırdık), el-Müzzemmil (73): 16.

³³ (...وَكَانَتْ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيًّا) (... ve dağlar yumuşak bir kum yığını haline gelir), el-Müzzemmil (73): 14.

³⁴ (وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلاً) (ve orada, zencefil karışımı bir kadehle kendilerine ikram edilir) el-İnsan, (76): 17.

³⁵ (...وَمَهْلَهُمْ قَلِيلًا) (... onlara az bir mühlet ver), el-Müzzemmil (73): 5.

³⁶ (...وَتَبَّتْ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً) (... bütün varlığını ona yönel), el-Müzzemmil (73): 8.

Dönüş gecesinde birazında kalktım
 Tertil ile sizi hatırladım
 Ulaştım uykusuzluktaki en kötü yere
 ve uykuyu terk ettim güzelce
 Bütün duyduklarım hep kınamadan ibarettir
 yönelttiğimde ona ağır bir söz
 Kaburgalarımın arasındaydı yüreğim
 sevenler aldılar (benden) onu zorla
 Şaşırıldı, görmemiş gibiydi ne zayıf bir dal
 ne de bir kum yığını
 Sevdiğini korudu dolu bir kadehten
 Dönüştüğünde zencefilli bir kadehe
 Terk etti beni, bağırdım devenin ardından
 Onlara az bir mühlet vererek acıyın bana!
 Kölesiyim ben, Fadil bin Ali'nin
 Kestim övgümü yavaş yavaş
 Adlandırma onu, boş bir söz diye
 zira bu, yerine getirilecek bir sözdür

Aşağıdaki beyitte ki ayet de Allah'ın sıfatının insanlara yüklenmesinden dolayı hoş karşılanmayan iktibasa örnek gösterilmektedir³⁸. Ayette Allah'ın bizzat kendisi için kullandığı “O, ne güzel bir dost ve ne güzel bir yardımcıdır” ifadesini şair, ordu komutanı, yani insan için kullanmıştır.

يا بني طاهر أتتكم جنودُ الله و الموت بينها مشهور

في جيوشِ إمامهن أبو أحمد نعم المولى ونعم النصير³⁹

“Ey Tahir oğulları, Allah'ın askerleri geldiler size

Ve ölüm öldürülmüştü aralarında

³⁷ (...كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا) (... onun vadi mutlaka yerine gelir), el-Müzzemmil (73): 18.

³⁸ Taberî, Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid (310/923), **Târihu'l-Umem ve'l-Muluk**, 5 c., Dâru'l-Mektebi'l-İlmiyye, Beyrut, 1407/1986, C. V, s. 374.

³⁹ (وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاَعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ مَوْلَاكُمْ نِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصِيْرُ) (şayet onlar yüz çevirirlerse, bilin ki Allah sizin dostunuzdur. O ne güzel bir dost ve ne güzel bir yardımcıdır), el-Enfâl (8): 40.

Ebû Ahmed vardı askerlerin önlerinde

O, ne güzel bir dost ve ne güzel bir yardımcıdır”

Emil Dunkul’un “*lâ vakte li’l-bukâ*” kasidesinden aşağıya örnek olarak verdiğimiz beyitlerin ilk ikisinde kuranda geçen yemin ifadeleri kullanılmış ama 3. beyitte ise Kuranda (الأمين) olarak geçen kelime, şiirde (المحزون) olarak değiştirilip kuranda geçmeyen bir yemin ifadesine dönüştürüldüğü için bu beyit de hoş karşılanmayan iktibasa verilebilecek örneklerin biridir.

والتين والزيتون

وطور سينين

وهذا البلد المحزون

لقد رأيت يومها سفائن الإفرنج

تغوض تحت الموج⁴⁰

“İncirin ve Zeytinin üstüne

Tûru Sînîn’in üstüne

Ve bu hüznü şehir üstüne yemin olsun ki

Gördüm o gün yabancıların gemilerini

Dalarlarken dalgaların altına”

Kafiye ve vezin sıkıntısı olmadığına şairler, ayetleri tam olarak iktibas etmişlerdir.

İbn Hicce, Semerâtu’l-Evrâk adlı eserinde, komşusu ile aralarında geçen bir diyalog esnasında iktibas konusu geçince İbn Kesîr’in ayet iktibas ettiği beyitleri bu diyalogda zikretmiştir. Her ne kadar tüm ayet alınmamış olsa da alınan kısımda herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

كيد حسودي وهننا ولي سرور وهننا

الحممد لله الذي أذهب عنا الحزن⁴¹

⁴⁰ Emil Dunkul, *el-A‘mâlu’l-Kâmile*, Dâru’ş-Şurûk, Kahire, 2012, s. 254.

⁴¹ (وقالوا الحمد لله الذي أذهب عنا الحزن...), Fatır (35): 34.

“Kıskançlığımın tuzağı yorgun
Ve mutluluğum da yorgun
Hamdolsun Allah’a ki
Giderdi bizden hüznüleri.”

Yine bu diyalogun sonunda söylenen muktebes beyit şöyledir⁴².

الحميد لله الذي فضّلنا على كثير⁴³

Hamdolsun Allah’a ki
Çoğundan üstün kıldı bizleri.”

Şair, bir gece kendisini ziyarete gelen sevgili ile sabahlayınca kendisinin de masum olmadığını ayet ile dile getirir⁴⁴.

زار الحبيب بليلى وفزت منه بأنسي
وبات عندي ضجيجي ومأأبرئ نفسي⁴⁵

“Sevgili bir gece ziyaret etti
Kazandım ondan bir yakınlık
Dostum olarak sabahladı
Ve ben de nefsimi temize çıkaramam”

Bir başka beyitte insanların kıyamet gününde sarhoşmuş gibi görüneceğinin anlatıldığı ayet kullanılmıştır⁴⁶.

أهيف كالبدر يصلي في قلوب الناس نار
يمزج الخمر بفيه وترى الناس سُكّار⁴⁷

⁴² İbn Hicce el-Hamevî, Ebu'l-Mehâsin Takıyyuddin Ebû Bekr b. Ali (837/1433), **Semerâtu'l-Evrâk**, Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahîm, el-Mektebetu'l-Misriyye, 1426/2005, s. 166.

⁴³ (... وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ) (... ikisi: bizi mümin kullarının çoğundan üstün kılan Allah'a hamdolsun, dediler), en-Neml (27): 15.

⁴⁴ el-Âmilî, Bahauddin Muhammed b. Huseyn b. Abdissamed (1031/1622), **Keşkül**, 2 c., Muessesetu'l-E'lemî li'l-Matbû'ât, 1403/1983, C. II, s. 181.

⁴⁵ (وما أبرئ نفسي...) (ben nefsimi temize çıkarmak istemiyorum...), Yusuf (12): 53.

⁴⁶ el-Âmilî (1031/1622), a.g.e., C. II, s. 181.

*Dolunay gibi zarıfdir, namaz kılıyor
vardır insanların kalplerinde bir ateş
içkiyi karıştırıyor kendindekiyle
ve sen görürsün insanları sarhoş olurlar gibi*

İbn Hicce, iktibas maddesinde mersiye için söylenmiş olan bir beyti örneklerinin arasında göstermiştir⁴⁸. Şair, beytinde “keşke önce ben öleydim” diyerek ağıt yaktmakta ve bu mealdeki ayeti kullanmaktadır.

ابن الجمالی مات حقاً بـرح بی موتـه وادی
ورحت أقرأ علیه جهراً یا لیتـی مت قبل هذا⁴⁹

*el-Cemâlî'nin oğlu öldü
Onun ölümü bana acı verdi ve rahatsız etti beni
Ve açıktan söylemeye başladım ben
Keşke bundan önce öleydim ben*

Kâfiye ve vezin zaruretine istinaden iktibas edilen metin üzerinde manayı bozmamak kaydı ile ekleme, azaltma, takdim ve tehir gibi küçük değişikliklerin yapılmasında bir beis görülmemiştir⁵⁰.

Ebû Temmâm, oğullarından birinin ölümü üzerine inşâd ettiği mersiyesinde (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ)⁵¹ âyetini, (راجعون) kelimesine (إ) ekleyerek anlamı bozmayacak bir değişiklikte şöyle iktibas etmiştir⁵².

قد كان الذي خفت أن يكونا إنا إلى الله راجعونـا

*“Olmasından korktuğum şey oldu
hepimizin dönüşü Allah'adır.”*

⁴⁷ (...وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى...) (...ve insanları sarhoş gibi görürsün), el-Hacc (22): 2.

⁴⁸ İbn Hicce el-Hamevî (837/1433), **Hızânetu'l-Edeb ve Ğâyetu'l-Ereb**, C. II, s. 458.

⁴⁹ (...يا ليتني مت قبل هذا...) (...keşke ben bundan önce ölmüş olsaydım...), Meryem (19): 23.

⁵⁰ et-Teftâzânî (792/1390), **a.g.e.**, C. I, s. 325; İbn Hicce el-Hamevî (837/1433), **Hızânetu'l-Edeb ve Ğâyetu'l-Ereb**, C. II, s. 456; el-Kazvîni (739/1338), **a.g.e.**, s. 315; Recâizâde, **a.g.e.**, s. 332.

⁵¹ (Şüphesiz ki biz Allah'a aitous, dönüşümüz de O'na olacaktır), Bakara (2): 156.

⁵² et-Teftâzânî (792/1390), **a.g.e.**, C. I, s. 325; el-Hatîb et-Tebrîzî (857), **Şerhu Dîvânı Ebî Temmâm**, 2 c., Tah. Râcî el-Esmer, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1994, C. II, s. 501; el-Kazvîni (739/1338), **a.g.e.**, s. 315

Safiyu'd-dîn el-Hillî bir beytinde, Hz. Musa'nın Tûr-ı Sînâ'da Allah ile görüşürken Allah'ın kendisine "elindeki nedir?" hitabına verdiği (هِيَ عَصَايَ أُتَوِّكُ)⁵³ cevabını, âyetin manasına dokunmadan sadece kelimelerin yerleriyle oynayarak şöyle dile getirmiştir⁵⁴.

هذي عصاي التي فيها مآرب لي وقد أهشُّ بما طوراً على غنمي

"İhtiyaçlarımı giderdiğim sopamdır bu

Onunla silkelerim davarıma yaprak"

Başka bir beytinde de Tâhâ suresinin 69. ayetinde⁵⁵ Hz. Musa'nın asasını kullanarak kendisine verilen mucizeye işaret etmiş ve onun dilinden şöyle nakletmiştir⁵⁶:

إِن أَلْقَيْهَا تَتَلَقَّفُ كُلَّ مَا صَنَعُوا إِذَا أَتَيْتُ بِسِحْرٍ مِنْ كَلَامِهِمْ

"Asayı atsam yere, yutuyor yaptıklarımı

meydana getirdiğimde onların sözlerinden bir sihir"

Ömer Hayyâm, Tevbe suresinin 32.⁵⁷ ayetini anlamı bozmadan şöyle bir değişiklik yaparak kullanmıştır:

يُرِيدُ الْجَاهِلُونَ لِيُطْفِئُوهُ وَيَأْتِي اللَّهَ إِلَّا أَنْ يُنَمِّمَهُ

"Cahiller onu söndürmek istiyorlar

Ve Allah Mutlaka nurunu tamamlayacaktır."

⁵³ (O, benim deyneğimdir. Ona dayanırım, onunla davarıma yaprak silkelerim, o benim başka ihtiyaçlarımı da görür.), Taha (20): 18.

⁵⁴ Safiyuddîn el-Hillî, Ebu'l-Mehâsin Safiyuddîn Abdülazîz b. Serâyâ b. Alî Hillî Tâî (749/1348), *Dîvân*, Tah: Kerem el-Bustânî, Beyrut, Dâr Sâdir, tsz, s. 702.

⁵⁵ (وَأَلْقَى مَا فِي يَمِينِكَ تَلَقَّفَ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاحِرٌ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى) (sağ elindeki at da onların yaptıklarını yutsun, yaptıkları sadece bir sihirbaz düzenidir. Oysa sihirbaz, nerede gerçekle boy ölçüşmeye gelirse başarı kazanamaz), Tâhâ (20): 69.

⁵⁶ el-Hillî (1348), a.g.e., s. 702

⁵⁷ (يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْتِي اللَّهَ إِلَّا أَنْ يُنَمِّمَهُ نُورُهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ) (Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Hâlbuki kafirler hoşlanmasalar da Allah nurunu mutlaka tamamlayacaktır), Tevbe (9): 32.

Ebu'l-Feth el-Bustî (401) de ayete⁵⁸ hem (كما) eklemiş hem de ayetteki (أمر) kelimesini tekrar etmiştir⁵⁹:

خُذْ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِعُرْفِ كَمَا أَمَرْتُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

“Bağışlanmayı dile ve emret iyiliği

Cahillerden uzak dur diye emrolunduğun gibi”

el-Kâdî Muhyiddin b. ‘Abdizzâhir de Furkan suresi 27⁶⁰. Ayete (كنت) kelimesini eklemiştir⁶¹.

إِنْ كَانَتْ الْعِشَاقُ مِنْ أَشْوَاقِهِمْ جَعَلُوا النَّسِيمَ إِلَى الْحَيِّبِ رَسُولًا

فَانَا الَّذِي أَتَلُّوْهُمُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا

“Eğer aşıklar, aşklarından

meltemi sevgiliye elçi yapsalardı.

Zira, onlara okuyan ben olurdum: keşke

Elçiyle beraber yol alsaydım”

İktibas edilen kısım ya asıl anlamı ile veya değişik bir anlamda kullanılır⁶². Meselâ Kur'an'da (يُؤَادٍ عَجِيبٍ ذِي زُرْعٍ)⁶³ ifadesi gerçek anlamda genelde kurak olan Mekke ve çevresi için kullanılmaktadır. Yazdığı methiyenin karşılığını alamayan İbnu'r-Rûmî ise bu ifadeyi mecâzî anlamda hayırsız, cimri kimse anlamında iktibas etmiştir⁶⁴:

⁵⁸ (خُذْ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ) (sen bağışlama yolunu tut! İyiliği emret! Ve cahillerden yüz çevir), Yusuf (7): 199.

⁵⁹ el-Kayrevânî, Ebû İshak İbrâhîm b. Ali b. Temim el-Kayrevânî Husrî (453/1061), **Zehru'l-Âdâb ve Semeru'l-Elbâb**, 4 c., C. II, s. 247, (çevirimiçi) <http://shamela.ws/browse.php/book-10768#page-407>, 02Eylül 2014

⁶⁰ (وَيَوْمَ يَعْزُزُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا) (o gün zalim kimseler ellerini ısırtıp, keşke Peygaberlerle beraber bir yol tutsaydım, derler), Furkan (25): 27

⁶¹ ‘İmâd Yûnus Lâfi, **a.g.m.** s. 4.

⁶² el-Kazvîni (739/1338), **a.g.e.**, s. 315.

⁶³ (ekin bitmez vadi), İbrâhîm (14): 37.

⁶⁴ İbn Rûmî, Ebu'l-Hasan Ali b. Abbas b. Cüreyc (283/896), **Dîvân**, 3 c., Tah. Ahmed Hasen Besc, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002, C. II, s. 394.

لئن أخطأت في مدحي — ك ما أخطأت في منعي
لقد أنزلت حاجاتي — بـواد غير ذي زرع

“Hata etmiş isem de seni övmekle

sen hata etmedin (ihsanından) mahrum etmekle beni”

“Çünkü indirmişim ihtiyaçlarımı ben

ekin bitmez bir vadiye”

Diğer bir tasnif de âyet veya hadisin bütününün yahut bir kısmının iktibas edilmesidir. Eğer metnin tümü iktibas ediliyorsa “*Tam İktibas*”; yarısı veya bir kısmı iktibas ediliyorsa “*Nakıs İktibas*” diye isimlendirilir⁶⁵. Bu ayrımlar, nakledilen âyet veya hadisin bütününün yahut bir kısmının aktarılmasıyla ortaya çıkmıştır. Bilhassa kısmî iktibaslarda vezin zarureti sebebiyle nakledilen metinler üzerinde birtakım tasarruflarda bulunulmuş, takdim tehirlerle bazı değişiklikler yapılmıştır.

Metinde kullanılan lafzın Kur'an ve hadisteki kelimenin eş anlamlısı olan ve bu mânaya gelen farklı ibarelere dayandırılarak yapılan iktibasların varlığından da söz edilmektedir⁶⁶. Eş anlamlı kelimelerin kullanımı için Fuzûlî'nin aşağıdaki beyti güzel bir örnek teşkil etmektedir.

“Ya men ahâta ‘ilmuke’l-eşyâ’e kullehâ

Ne ibtidâ sana mutasavver ne intihâ”⁶⁷

Allahın ilminin her şeyi kuşattığını ve Allah’a ne başlangıcın ne de nihayetin tasavvur edilemeyeceğini dile getiren şair ilk mısradaki (....) *قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا*)⁶⁸

⁶⁵ İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Feth Ziyaüddin Nasrullah b. Muhammed b. Muhammed (637/1239), *el-Meselu's-Sâir fi Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir*, I-II, Thk. Muhammed Muhyiddin 'Abdilhamîd, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 1995, C. II, s. 323.

⁶⁶ Ali Nihad Tarlan, *Şeyhî Divanını Tedkik*, İstanbul 1964, s. 210.

⁶⁷ Fuzûlî, *Divân*, Bulak Matbaası, Kahire, 1254/1838, s. 1; Çelik, Nilüfer, “Fuzûlî'nin Türkçe Divanında Geçen Ayetler ve Yorumları”, *Fırat Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, sa. 6, Elazığ, 2001, s. 138.

⁶⁸ (....) *قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا*) (O, ilmiyle her şeyi kuşatmıştır), Talâk (65): 12.

ayeti asli şekliyle almış, ikinci mısradan da (هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ ...) ⁶⁹ ayetteki kelimelerin eş anlamlılarını kullanmıştır.

Yukarıda İktibâs konusunu açıklarken verilen örneklerden iktibâs'ın geçmişte kullanılıp günümüzde örneği olmadığı yönünde bir anlaşılmaya mahal vermemek adına modern Arap şiirinden de birkaç örnek vermek yerinde olacaktır.

Mahmut Derviş (ö. 2008), Hz. Yusuf kimliği ile kardeşlerini babasına şikâyet etmektedir. Bir şikâyet dilekçesi mahiyetinde olan şiirinde tüm dinlerde kutsal kabul edilen Filistin'in Dünya devletleri arasında istenmediğini ve kimsenin kendilerine sahip çıkmadığını, Hz. Yusuf'un kıssası ile şöyle dile getiriyor.

أنا يوسفُ يا أبي .
يا أبي، إخواني لا يحبونني،
لا يريدونني بينهم يا أبي .
...
وهمو أوفعوني في الحبِّ، وأتممو الذئب؛
والذئبُ أرحمُ من إخواني ..
أبي! هل جنيتُ على أحدٍ عندما قُلتُ لي:
رأيتُ أحدَ عشرَ كوكبًا، والشَّمسُ والقمرَ، رأيتُهُم لي ساجدين؟ ⁷⁰

“Ben Yûsuf”um baba!
Baba! sevmiyor kardeşlerim beni,
İstemiyorlar aralarında beni baba!
...
Onlar beni kuyuya attılar, suçu da kurda.
Oysaki kurt kardeşlerimden daha merhametli;
Baba! Birine karşı hata mı ettim ki dediğimde ben:
“Gördüm on bir yıldızı, güneşi ve ayı,
Gördüm ki secde ediyorlardı bana onlar”

⁶⁹ (هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ...) (O, ilktir, sondur), Hadîd (57): 3.

⁷⁰ Mahmûd Dervîş, **Verdetun Ekall**, Muessetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrut, 1987, s. 77

Filistinli diğer bir şair Muhammed ‘Afifi Matar (ö. 2010) da iki ayeti birlikte iktibas etmiştir. İlk iktibasındaki “ekin bitmez vadi” yi “münbit vadi” olarak almış; ikincisinde de insanların bir araya geleceği ahirette hesap gününden bahseden ayeti iktibas etmiştir⁷¹.

نزلنا إلى واد ذي ذرع⁷² ونهر

فكرنا رماحنا وطيننا الأعلام

وتنظرنا إلى يوم الفصل ميقاتنا أجمعين⁷³

*“Konduk nehri olan münbit bir vadiye,
Mızraklarımızı çaktık, dürdük bayraklarımızı,
Ve başladık beklemeye bir araya toplanacağımız hüküm gününü.”*

Fadl Halef Cabr⁷⁴ (d. 1960) Babilin Kuleleri adlı şiirinde fırtınaların esmesiyle “her şeyden birer çift gemiye bindirin” ayetini iktibas etmiş ve gemiye nehirler, dağlar ve kulelerden de ikişer tane yüklendiğini dile getirmiştir.

حين هبت عواصف الطوفان

قلت: احملا في السفينة

من كل زوجين اثنين⁷⁵،

والمحروا الى مشارق الأرض ومغاربها.

حملنا في السفينة نحرين ونخلتين

جبلين وهورين

برحين وقتين⁷⁶.

⁷¹ Muhammed ‘Afifi Matar, *A‘mâlu’ş-Şi‘riyye: İhtifâlatu’l-Mumyâu’l-Mutevahhişe*, Dâru’ş-Şurûk, Kahire, 1998, s. 264.

⁷² (ekin bitmez vadi), İbrâhîm (14): 37.

⁷³ (إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ) (Şüphesiz hüküm günü, herkesin bir araya toplanacağı gündür), ed-Duhân (44): 40.

⁷⁴ Fadl Halef Cabr, *Antuluciyya ilâfi’ş-Şi‘riyye* (33), (Çevirimiçi) <http://www.elaph.com/Web/Archive/1042042500984776900.htm> (13 Mart 2014)

⁷⁵ (فَلْتَأْخُذْ مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ) (geminin içine her birerinden birer çift al, dedik), Hûd (11): 40

“Şiddetli Tufan rüzgarları esdiğinde
 Dedim ki: alın gemiye
 Her şeyden birer çift,
 Ve yol alın doğuya ve batıya doğru.
 Yüklemiştik gemiye bir çift gün ve bir çift akşam
 Bir çift dağ, bir çift göl,
 Bir çift kule ve bir çift de kubbe.”

Hasan el-Emrâni de yazdığı bir şiirde 6 beyitte ayet iktibası yapmıştır. İnsanların teheccüt vakti azıcık dahi olsa kalkıp Allah’ı uzun uzun tesbih etmelerini ve kıyamet gününün kendilerini takip ettiğini dile getirmiştir.

والليل بسملة العارجين

إلى سدرة المنتهى⁷⁷

وناشئة الليل⁷⁸ مصباح اهل النهای

وليلی نداء من الغيب قال لي اقرأ:

سبحان الذي أسرى بعبده ليلا⁷⁹

فيا من رضيت العذاب الجميل النبیلا

قم الليل إلا قليلا⁸⁰

وسبحه ليلا طويلا⁸¹

فإن وراءك يوما تقيلا^{82,83}

⁷⁶ Fadl Halef Cabr, a.g.m. internet.

⁷⁷ (عند سدرة المنتهى) (sidre-i Müntehâ'nın yanında), en-Necm, (53): 14.

⁷⁸ (إن ناشئة الليل هي أشد وطنا وأقوم فيلا) (Şüphesiz gece kalkışı kalp ve uzuvlar arasında tam bir uyuma ve daha sağlam bir kiraate elverişlidir), el-Müzzemmil (73): 6.

⁷⁹ (سبحان الذي أسرى بعبده ليلا من المسجد الحرام إلى المسجد الأقصى الذي باركنا حوله لترية من آياتنا إنه هو السميع البصير) (Kendisine ayetlerimizden bazısını gösterelim diye Muhammed kulunu bir gece Mescid-i Haramdan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah, tüm noksan sıfatlardan münezzehtir. Gerçekten o, işitir ve görür), el-İsrâ (17): 1.

⁸⁰ (قم الليل إلا قليلا) (gece bir müddet kalk), el-Müzzemmil (73): 2.

⁸¹ (.....وسبحه ليلا طويلا) (.....onu geceleri uzun uzun teşbih et), el-İnsân (76): 26.

“Gece, besmelesidir yükselenlerin
 Sidre-i Müntehaya,
 Gece uyanışı hikmet sahipleri için bir lambadır,
 Ve gece bana “oku” diyen gaibden bir sesleniştir.
 “Bir gece kulunu götüren münezzehdir noksan sıfatlardan”.
 Yüce, güzel bir azaba razı oldum.
 Kalk gecenin birazında,
 Ve tesbih et rabbini uzunca
 Unutma ki senin peşinde önemli bir gün vardır.”

Adnan en-Nahvî de oğluna yazdığı mersiyesinde Ebû Temmâm gibi Bakara suresinin 156.⁸⁴ ayetini iktibas edip başına gelen hükme razılığını dile getirmiştir.

إلى الله! إن له راجعون فما من مجير ولا معقب⁸⁵

“Allah’a! Sadece Allah’a döneceğiz,
 Ondan başka ne bir yardımcı ne de bir kurtarıcı vardır”

1967 yılında Bulgar asıllı Fransız Julia Kristeva tarafından ortaya atılan “Metinlerarasılık”⁸⁶ kavramı Modern Arap edebiyatında “*et-Tanâs*” kelimesi ile ifade edilmektedir⁸⁷. Bu kavram, belâğat kitaplarında alıntı yapmak veya ima etmek için kullanılan tüm edebi sanatların yerini almış ve klasik ve modern ayrışımına sebep olmuştur⁸⁸. “*iktibas*” kelimesi de eserin içeriğinde ayet, hadis ve diğer islami kavramların kullanılması anlamındaki “*et-Tanâsu’d-dînî*” postmodern kavramına yerini bırakmıştır.

⁸² (وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا...) (ve onların peşinde önemli bir gün vardır.), el-İnsân (76): 27.

⁸³ Muncid Mustafa, Enes Husâm en-Na’îmî, **a.g.m.**, s. 261.

⁸⁴ (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) (şüphesiz ki biz Allah’a aitiz, dönüşümüz de O’na olacaktır), Bakara (2): 156.

⁸⁵ Muncid Mustafa, Enes Husâm en-Na’îmî, **a.g.m.**, s. 263.

⁸⁶ Ekiz, Tefvik, “Alımlama Estetiği mi Metinlerarasılık mı?”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 47, 2 (2007), s.124.

⁸⁷ ‘Avd el-Ğubârî, **fi Edebi Mısri’l-İslâmî**, Şeriketu’l-Emel li’l-Matba’ati ve’n-Neşr, Kahire, 2013, s. 187-189.

⁸⁸ Muncid Mustafa, Enes Husâm en-Na’îmî, **a.g.m.**, s. 258-259.

SONUÇ

Hiçbir edebi eser kendinden öncekilerden bağımsız değildir ve geçmişin izlerini bir şekilde taşımaktadır. Edebiyatçı, bu izi bazen bütünüyle, bazen az bir bölümüyle bazen de ima ile kullanmaktadır. Bu izlerin kullanılmasının pek çok sebebi vardır. Bunların başında kendi fikrine bir delil getirmek, ifadesini kuvvetlendirmek, methetmek, hicvetmek sayılabilir.

İslam edebiyatında bu izlerin ilki ve en çok kullanılanı Ayet ve hadislerdir. Vaaz veren birinin, anlattıklarına delil getirmesi gibi edebiyatçı da ayet ve hadisi bu amaçla kullanmaktadır. Bazen Ayet/hadis metninin tamamını, bazen bir kısmını kullanılır, bazen de bir kelimesi kullanılarak olay veya şahıs okuyucunun zihninde canlandırılır.

İktibas, ilk belağat kitaplarında tazmîn başlığı altında işlenirken, hicri 6. Asırdan itibaren müstakil bir başlık altına alınmış günümüzde postmodern bir ifade ile “*et-Tanâsu’ d-dîni*” yani “*Dînî metinlerarasılık/metinlerarası ilişkiler*” başlığı altında işlenmektedir. Her ne kadar adlandırma farklı olsa da işlev her zaman aynı kalmış yani kendinden önceki metinlerle bağı dile getirmiştir.

Yukarıda verilen şiir örneklerinde de görüldüğü gibi hem önceki şairler hem de günümüz şairleri şiirlerinde ayet iktibasları yapmışlardır.

SUMMARY

QUOTES FROM THE VERSES IN THE QURAN IN THE ARABIC POETRY

Abdussamed YEŞİLDAĞ*

Literature, religion, history, historical events and people, legends, daily events and a variety of disciplines and so on are all influenced by many sources, thus bearing traces from different types of reference books. Among the most important sources that feed the Islamic civilization and literature are Quran and Hadith. From the early years of Islam, by quoting verses from the Quran, poets have intended to give their messages and feelings with a combination of prosody and Quranic verses.

The first person who quoted from the Quran was the Prophet himself. The quotations in the *Kütübü Sitte* prove that Muhammad (PBUH) used verses from Quran in his prays and sermons. Many friends of the Prophet Muhammad's, including Abdullah b. Mas'ud (34/654), Aisha (58/678), Abu Huraira (78/697) and Anas b. Malik (93/712), used verses from the Quran in many conversations with their people.

“Quotation” is defined in many dictionaries as “to get ember from the fire; to get information from someone; get something from someone. In literature it is “to decorate the word with the verses from the Quran and Hadith to enhance the vitality of the expression”.

In one of the earliest literary sources, *Nihâtu'l-Îcâz* by er-Râzî', it is defined under the title of “*Tazmin*” as “to quote from another poet's poem”.

If the citation begins with “God said / says” or “the Prophet said / says”, it is not a quotation.

Shafî scholars were tolerant with quotations from the Quran in poetry, which has artistic value, while the Maliki scholars were against it.

When rhyming and meter caused no problems, poets have quoted verses in full. If all of the text is quoted, it is called “Full quotation”; If half or a part is quoted, then it is “short quotation”

* Assist. Prof. Dr., Kırıkkale University, Faculty of Science and Literature, Chair of Arabic Translating and Interpreting (samed26@hotmail.com).

In 1967, the Bulgarian-born French Julia Kristeva used the term "intertextuality". In modern Arabic literature, it is "*et-Tanâs*". This concept replaced all the arts meaning quoting from rhetorical books and led to classical and modern separation. The word "*iktibas*" –quotation- was replaced by "*et-Tanâsu'd-dîni*" which is a postmodern concept.

KAYNAKÇA

Ahmed Matlûb, **Mu‘cemul-Mustalahâti’l-Belâğiyye ve Tatavvuruhâ**, 3 c., Matba‘atu’l-Mecma‘i’l-‘İlmi’l-‘İrâkî, 1403/1983.

Ahmed Muhammed ‘Atâ, *et-Tanâsu’l-Kur‘ânî fî Şi‘ri Cemaliddin b. Nubâte el-Mısırî*, s.6, (Çevirimiçi)
<http://faculty.ksu.edu.sa/Dr.atta/DocLib/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B9%D9%85%D8%A7%D9%84%20%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%84%D9%85%D9%8A%D8%A9/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%A8%D8%AD%D8%A7%D8%AB/%D8%A7%D9%84%D8%AA%D9%86%D8%A7%D8%B5%20%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B1%D8%A2%D9%86%D9%8A%20%D9%81%D9%8A%20%D8%B4%D8%B9%D8%B1%20%D8%AC%D9%85%D8%A7%D9%84%20%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86%20%D8%A8%D9%86%20%D9%86%D8%A8%D8%A7%D8%AA%D8%A9%20%D9%86%D9%87%D8%A7%D8%A6%D9%8A.doc> 02 Eylül 2014

Ali b. Ebî Tâlib, **Dîvân**, Thk. ‘Abdulazîz el-Kerem, 1409/1988.

‘Avd el-Ğubârî, **fî Edebi Mısri’l-İslâmî**, Şeriketu’l-Emel li’l-Matba‘ati ve’n-Neşr, Kahire, 2013.

el-‘Âmilî, Bahauddin Muhammed b. Huseyn b. Abdissamed (1031/1622), **Keşkül**, 2 c., Muessesetu’l-E‘lemî li’l-Matbû‘ât, 1403/1983.

el-Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb Kinanî Leysî (255/869), **el-Beyân ve’t-Tebyîn**, 4 c., Nşr. Abdu’s-selâm Muhammed Hârûn, Mektebetu’l-Hânci, Kahire, 1998.

el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad (393/1006), **es-Sihâh**, 5 c., Thk. Ahmed Abdulğaffâr ‘Attâr, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, Beyrut, 1979.

el-Curcânî, Ebu’l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali (816/1413), **et-Ta‘rifât**, Mektebetu Lübnân, Beyrut, 1985.

Çelik, Nilüfer, “Fuzûlî’nin Türkçe Divanında Geçen Ayetler ve Yorumları”, **Fırat Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi**, sa. 6, Elazığ, 2001, s. 131-148.

Ebu’l-Bekâ, Eyyub b. Musa el-Huseyni el-Kefevî (1094/1684), **el-Kulliyât**, Thk. Adnân Dervîş, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut, 1419/1998.

Emil Dunkul, **el-A‘mâlu‘l-Kâmile**, Dâru‘ş-Şurûk, Kahire, 2012.

Fadl Halef Cabr, “Antuluciyya ilâfi‘ş-Şi‘riyye (33)”, (Çevirimiçi) <http://www.elaph.com/Web/Archive/1042042500984776900.htm> (13 Mart 2014)

Fuzûlî, **Dîvân**, Bulak Matbaası, Kahire, 1254/1838.

Hanaa Muhammed Harâmî, “Eseru‘l-Kur‘âni‘l-Kerîm ve‘l-Hadîsi‘ş-Şerîf fi Nesri Ebî‘l-‘Alâ‘ el-Ma‘arrî”, **Doktora Tezi**, Halep, Halep Üniversitesi Edebiyat ve Beşer ilimler Fakültesi Arap Dili Bölümü, 2010.

el-Hatîb et-Tebrîzî (857), **Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm**, 2 c., Thk. Râcî el-Esmer, Dâru‘l-Kitâbi‘l-‘Arabî, Beyrut, 1994.

İbnu‘l-Esîr, Ebu‘l-Feth Ziyauddin Nasrullah b. Muhammed b. Muhammed (637/1239), **el-Meselu‘s-Sâir fi Edebi‘l-Kâtib ve‘ş-Şâ‘ir**, 2 c., Thk. Muhammed Muhyiddin ‘Abdilhamîd, el-Mektebetu‘l-‘Asriyye, Beyrut, 1995.

İbn Hicce el-Hamevî, Ebu‘l-Mehâsin Takıyyuddin Ebû Bekr b. Ali (837/1433), **Hizânetu‘l-Edeb ve Ğâyetu‘l-Ereb**, 2 c., Thk. ‘İsâm Şu‘aytu, Dâr ve Mektebetu‘l-Hilâl, Beyrut, 1407/1987.

İbn Hicce el-Hamevî, Ebu‘l-Mehâsin Takıyyuddin Ebû Bekr b. Ali (837/1433), **Semerâtu‘l-Evrâk**, Thk. Muhammed Ebû‘l-Fadl İbrahîm, el-Mektebetu‘l-Misriyye, 1426/2005.

İbn Manzur, Ebu‘l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Ali el-Ensârî (711/1311), **Lisânu‘l-‘Arab**, 15 c., Dâru Sâdir, Beyrut, 1994.

İbnu‘n-Nebîh, Ali b. Muhammed b. el-Hasen b. Yûsuf ebu‘l-Hasen Kemaluddîn (619/1222), **Dîvân**, Kahire, 1313

İbn Rûmî, Ebu‘l-Hasan Ali b. Abbas b. Cüreyc (283/896), **Dîvân**, 3 c., Thk. Ahmed Hasen Besc, Dâru‘l-Kutubi‘l-‘İlmiyye, Beyrut, 2002.

‘Îmâd Yûnus Lâfi, “el-İktibâs ve‘t-Tazmîn fi‘l-Luĝa ve‘l-‘Îmârât”, (Çevirimiçi) <http://www.uotechnology.edu.iq/dep-architecture/IraqiArchMagazine/issues16-17-18/Excerpton%20and%20inclusion%20in%20language%20and%20architectur e.pdf>, 10 Eylül 2014

İsmail Ankaravî, **Miftâhu‘l-Belâĝa ve Misbâhu‘l-Fesâha**, Tasvîr-i Efkâr Matbaası, İstanbul, 1286.

el-Kayrevânî, Ebû İshak İbrâhîm b. Ali b. Temim el-Kayrevanî Husrî (453/1061), **Zehru‘l-Âdâb ve Semeru‘l-Elbâb**, 4 c., (çevirimiçi) <http://shamela.ws/browse.php/book-10768#page-407>, 02 Eylül 2014.

el-Kazvîni, Ebu'l-Me'âlî Celaluddin el-Hatîb Muhammed (739/1338), **el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâga**, Nşr. İbrahim Şemsuddîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

Keleş, Reyhan, "Sûzî Divânında Ayet-Hadis Kullanımı", **Sivashlı Sûfî Şâir Ahmed Sûzî ve Dönemi**, Editör. Alim Yıldız, Sivas, Buruciye Yayınları, 2012, s.151-173.

Mahmûd Dervîş, **Verdetun Ekall**, Muessetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrut, 1987.

Mevsû'atu'l-Fıkhiyye, Komisyon, 45 c., el-Kuveyt, 1404/1983

Muhammed 'Afîfi Matar, **A'mâlu's-Şi'riyye: İhtifâlatu'l-Mumyâu'l-Mutevahişe**, Dâru's-Şurûk, Kahire, 1998.

Muncid Mustafa, Enes Husâm en-Na'îmî, "el-İktibâs ve't-Tanâs mine'l-Kur'ânî'l-Kerîm Ledâ Şu'arâ'i Mecelleti'l-'Edebi'l-İslâmî", **International Journal of Semat**, sa.1, no. 2, Mayıs 2013, s. 255-268.

el-Murşîdî, Abdurrahman b. İsa (1037/1627), **ed-Durru'l-Hisân Şerhu 'Ukûdi'l-Cumân fî'l-Me 'ânî ve'l-Beyân**, Matba'atu Mustafa el-Bânî, 2 c., Kahire, 1374/1954.

en-Nuveyrî, Şehabuddin Ahmed b. Abdulvehhab b. Muhammed (733/1333), **Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb**, 33 c., Thk. Mufîd Kumayha, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.

Ragîb el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed b. Mufaddal (502/1108), **el-Mufredat fî Garibi'l-Kur'ân**, 2 c., Muhammed Seyyîd Kîlânî, Matba'atu Mustafa el-Bânî, Kahire, 1961

er-Râzî, Ebû Abdullah Fahrudin Muhammed b. Ömer Fahreddin (606/1209), **Nihâyetu'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İ'câz**, thk. Nasrullah Hacımüftüoğlu, Dâru Sadr, Beyrut, 2004.

Recâizâde, Mahmud Ekrem, **Ta'lim-i Edebiyât**, Mihrân Matbaası, İstanbul, 1299.

Safiyuddîn el-Hillî, Ebu'l-Mehâsin Safiyuddîn Abdülazîz b. Serâyâ b. Alî Hillî Tâî (749/1348), **Divân**, Thk. Kerem el-Bustânî, Dâr Sâdir, Beyrut, Tsz.

es-Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celaluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), **el-İtkân fî 'Ulumi'l-Kur'ân**, 7 c., Thk. Merkezu'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Tsz.,

Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid (310/923), **Târihu'l-Umem ve'l-Muluk**, 5 c., Dâru'l-Mektebi'l-İlmiyye, Beyrut, 1407/1987.

Tahiru'l-Mevlevî, **Edebiyat Lugatı**, (Nşr. Kemal Edip Kürkçüoğlu), Enderun Kitabevi, İstanbul, 1973.

et-Teftâzânî, Sa'duddin Mes'ûd b. Ömer b. Abdillâh (792/1390), **Muhtasarul-Me'ânî**, 2 c., el-Mektebetu'l-Buşrâ, Karaçi, 2010.

Tok, Fatih, "Peygamberimizin Kurandan İktibasları", **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

Ya'kûb, Emil Bedî', Mîşâl 'Âsî, **el-Mu'cemu'l-Mufassal fi'l-luğa ve'l-Edeb**, I-II, Beyrut, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1987.